

Problém klasifikace zákonů války

Zákony vnějšího světa jsou základem účelné činnosti člověka. Úroveň praktické výstavby ozbrojených sil socialistického státu je v konečném důsledku určována tím, jak je její zaměření a obsah v souladu s objektivními zákony, především pak zákony války.

V. I. Lenin zdůrazňoval, že válka se podřizuje „... zvláštním zákonům, které je třeba důkladně promyslet“. (Lenin, V. I.: Spisy, sv. 26, Praha, SNPL 1956, s. 170.) Na základě hlubokého proniknutí do jevů a procesů války dochází k dalšímu upevnování obranyschopnosti země (koalice

socialistických zemí). Proto poznání objektivních zákonů války tvoří jeden ze základních směrů vojenskoteoretických výzkumů.

V článku chci prohloubit poznání zákonů války o teoreticko-metodologický problém jejich klasifikace. Nekladi si přitom za cíl vyčerpávat širokou škálu klasifikačních hledisek pro teoretickou reflexi objektivního systému zákonů války, ale chci se v rámci možností blíže pozastavit pouze u kritéria **obecnosti jejich působení**.

Na pojetí klasifikace zákonů války z hlediska obecnosti jejich působení neexistuje v současnosti jednota názorů. Nicméně při trochu hlubším pohledu na věc můžeme konstatovat, že převážná část marxistických teoretiků, kteří se zabývají touto problematikou, přiznává a dosud zkoumá jen dvě základní úrovně zákonů války.

Nejvyšší úroveň tvoří zákony, které působí ve válce jako společenskopolitickém jevu a zvláštním stavu společnosti v celku. Jsou to zákony nejvyššího stupně obecnosti, pro něž se používá pojmenování **obecné zákony války** (V. I. Morozov, V. F. Zamorskij aj.) nebo **zákony prvního pořadí** (S. A. Tuškevič, A. P. Dmitrijev aj.). Na nižší úrovni jsou zákony střední-

ho stupně obecnosti, které působí v ozbrojeném zápase a rovněž, jak správně poukazují někteří autoři, v ostatních neozbrojených formách realizace politiky v době války. Tyto zákony jsou v marxistické literatuře pojmenovány jako **specifické, nebo zákony druhého pořadí**. Jde o zákony, které se kvalitativně liší od vztahů nejvyššího stupně obecnosti a jsou jejich zvláštním projevem. Jde o zvláštní zákony ve vztahu k válce v celku, ale současně o obecné ve sféře jejich působení (v ozbrojeném zápase a v neozbrojených formách boje).

Většina výše uvedených autorů se nespokojuje se studiem pouze dvou jmenovaných úrovní zákonů války. Domnívají se, že v systému zákonů války působí

i **zákonů třetího pořadí** (ještě nižšího stupně obecnosti). V. F. Zamorskij se pak pokouší o analýzu této nejnižší úrovně zákonů války.

Na základě toho v další části článku prozkoumáme tyto skupiny systémů zákonů války:

1. Obecné zákony války.

2. Specifické zákony války, které jsou současně obecnými zákony ozbrojeného zápasu a neozbrojených forem boje.

3. Zákony, které působí v dílčích aspektech ozbrojeného zápasu a neozbrojených forem násilí.

Obecné zákony války vyjadřují závislost mezi válkou jako společenským jevem a dalšími stránkami života společnosti (ekonomikou, politikou, ideologií, vědou a technikou atd.).

Podle S. A. Tuškeviče vstupují do této hladiny zákonů války: zákon závislosti války a jejího vedení na politice a zákon určující úlohy poměru sil bojujících stran. V. I. Morozov mezi obecné zákony války zahrnuje: zákon vzájemného spojení války a politiky; zákon závislosti vojenské moci státu (koalice) na ekonomických silách a možnostech; zákon závislosti vojenské moci státu (koalice) na morálně politických silách a možnostech; zákon závislosti průběhu války na vzájemném poměru vojenských sil a možnostech bojujících stran. K tomuto problému se rovněž vyjadřuje A. P. Dmitrijev v souvislosti s analýzou metodologické funkce marxisticko-leninského učení o válce a armádě. Mezi obecné zákony války a vojenské řadí: zákon závislosti všech stránek vojensství na způsobu výroby, na úrovni rozvoje výrobních sil a charakteru výrobních vztahů; zákon podmíněnosti vojensství charakterem politické nadstavby, formami třídně politických vztahů ve společnosti; zákon závislosti charakteru a forem ozbrojeného zápasu na politice, na politickém obsahu války; zákon závislosti průběhu a výsledku války na vzájemném poměru vojenské síly (materiálních a duchovních sil) bojujících stran. Touto otázkou se zabývají i další autoři jako V. J. Savkin, V. I. Galin, V. F. Zamorskij a další.

Z našeho pohledu na současné pojetí obsahu obecných zákonů vzniku, fungování a vývoje války vyplývá, že jejich podstatu vyjadřují dva základní vztahy:

- zákon závislosti války na politice;
- zákon vzájemného poměru sil bojujících stran.

Tuto klasifikaci rovněž uvádí kolektivní práce sovětských autorů „Válka a ar-

máda“ v souvislosti s analýzou zákonů průběhu a výsledku války. (Viz Vojna i armija. Moskva, Vojenizdat 1977, s. 153.) Z důvodu nezjednodušeného chápání věci si však musíme uvědomit, že před vznikem války i v období jejího průběhu nepřestává působit nejobecnější sociologický zákon, tj. zákon závislosti veškerého materiálního a duchovního života na výrobním způsobu a některé další ekonomické zákony, zákony třídního boje v antagonistických společnostech atp. Je proto pochybné, že tyto zákony konečně ovlivňují (podmiňují) všechny stránky války a celého vojenství. Z tohoto hlediska prvé dva zákony, tj. zákon závislosti všech stránek vojenství na způsobu výroby, na úrovni rozvoje výrobních sil a charakteru výrobních vztahů a zákon podmíněnosti vojenství charakterem politické nadstavby, formami třídně politických vztahů ve společnosti, jsou nadřazeny jmenovaným obecným zákonům války, resp. mají ještě obecnější charakter.

V další části článku se krátce pozastavíme u výše uvedených obecných zákonů války. Současně si ukážeme, jak se oba obecné zákony války „rozpadají“ do celé řady méně obecných vztahů.

Zákonu závislosti války na politice, resp. některým jeho stránkám je v marxistické literatuře věnována značná pozornost. Je to dáno tím, že zákon rozhodujícím způsobem ovlivňuje všechny stránky války a determinuje její existenci jako zvláštního sociálního jevu a stavu společnosti. Zevšeobecně vymezení vztahu války a politiky podal V. I. Lenin v práci „Krach II. internacionály“, když napsal, že „...válka je prostě pokračováním politiky jinými (totiž násilnými) prostředky“. (Lenin, V. I.: Spisy, sv. 21, Praha SNPL 1957, s. 217.) Politika tříd a států determinuje vznik určité války, její sociálně politický charakter, rozsah, použití vojenských a nevojenských prostředků, forem a metod vedení války, povahu života jednotlivých států a spojeneckých svazků v koalici atd. Současně tento zákonitý vztah komplikuje i aspekt zpětného vlivu války na politiku.

Jak již jsem naznačil, zákon závislosti války na politice se „rozpadá“ do několika souvislostí, které mají nižší stupeň obecnosti. Domnívám se, že tam můžeme zařadit tyto základní vztahy:

- a) zákon závislosti vzniku války na politice;
- b) zákon závislosti sociálně politického charakteru války na politice;
- c) zákon závislosti vojenskotechnického charakteru války na politice;

d) zákon závislosti rozsahu války na politice;

e) zákon závislosti nevojenských prostředků a forem vedení války na politice;

f) zákon zpětného vlivu války na politiku.

I když má každý z těchto vztahů relativní samostatnost, působí pouze v souvislosti s ostatními; žádný z nich nemá absolutní význam.

Velké většině ze jmenovaných zákonů je věnována značná pozornost v literatuře. Některé jsou však studovány méně či dokonce vůbec ne. Mám především na mysli zákon závislosti nevojenských prostředků a forem vedení války na politice, který teprve čeká na své objasnění.

Výše analyzovaný zákon závislosti války na politice je organicky spjat se zákonem vzájemného poměru sil bojujících stran, který působí nepřetržitě v procesu války a determinuje její dynamiku, průběh a výsledek. Poměr sil protivníků odráží (vyjadřuje) stav jejich ekonomiky, vědy a techniky, úroveň morálně politických a ideologických činitelů a podmiňuje možnosti a podmínky bojujících tříd, států (koalic) k vedení války, délku jejího trvání, reálnost politických a vojenských cílů sledovaných ve válce. V mírovém období tento poměr sil určuje charakter a úkoly upevňování obranyschopnosti státu (koalice).

Zákon vzájemného poměru sil bojujících stran působí na všech úrovních (hladinách) války (taktické, operační, strategické a války v celku) a určuje spolu s dalšími faktory použití vojenských a nevojenských prostředků, forem a metod boje s protivníkem. Vzájemný poměr sil však není jednou provždy daný a neměnný. Pod vlivem řady faktorů (vzájemné úderů, ztráty, doplnění atd.) se může v průběhu války měnit, vyvíjet.

Zákon vzájemného poměru sil bojujících stran je tvořen řadou méně obecných, relativně samostatných podstatných a nutných vztahů, které jsou v marxistické literatuře nazývány **základními zákony průběhu a výsledku současné války**. Zpravidla autoři mezi ně zahrnují:

a) zákon závislosti průběhu a výsledku války na poměru ekonomických sil válčících států (koalic);

b) zákon závislosti průběhu a výsledku války na poměru vědeckých možností bojujících stran;

c) zákon závislosti průběhu a výsledku války na poměru sociálních a morálně politických sil válčících států (koalic);

d) zákon závislosti průběhu a výsledku války na poměru vojenských sil a možností bojujících stran. Obsah jmenovaných zákonitých souvislostí zevrubně analyzuje celá řada nejnovějších publikací.

A. E. Tatarčenko se domnívá, že mezi obecné zákony vzájemného poměru sil je třeba v současnosti (vedle již uvedených) zařadit také **zákon závislosti průběhu a výsledku války na poměru úrovní vedení (tj. úrovní plánování a řízení)**. S tím je třeba souhlasit. Vzájemný poměr úrovní vedení vstupuje ve skryté podobě do všech obecných zákonů zkoumané skupiny. Odrazí nejen objektivní potřebu rozvoje vojenství, ale i logiku jeho vědeckého zkoumání a představuje další krok k hlubšímu poznání podstaty války a mechanismu působení jejích zákonů.

Druhá skupina systému zákonů války je představována **specifickými zákony**. Jejich obsah tvoří dva podsystemy zákonitých vztahů:

— **obecné zákony ozbrojeného zápasu,**

— **obecné zákony neozbrojených forem boje s protivníkem.**

Jejich význam pro vojenskou teorii a praxi není stejný (shodný). Prioritní úlohu mají nesporně zákony ozbrojeného zápasu. Je to dáno tím, že ozbrojený zápas tvoří **hlavní** formu realizace politiky ve válce; ostatní, tj. neozbrojené formy boje (ekonomická, ideologická, diplomatická aj.) vystupují jako **vedlejší** a jejich použití je podmíněno především politickým obsahem, cíli války, ale i jejími výsledky (resp. hlavně výsledky dosahovanými v procesu ozbrojeného zápasu). Především z tohoto důvodu byla zákonům ozbrojeného zápasu věnována v marxistické literatuře nesrovnatelně větší pozornost, nežli zákonům neozbrojených forem boje s protivníkem. Navíc zákony neozbrojených forem násilí v době války, nejsou na rozdíl od zákonů ozbrojeného zápasu, zákony války v plném rozsahu. Proto zákony nevojenských forem realizace válečné politiky nebyly dosud v ucelené podobě a podrobně studovány. I když se objevily některé nesporně významné práce s celkovým pohledem na určitou konkrétní nevojenskou formu boje s protivníkem v době války, nepokoušejí se jasně o formulování jejích zákonů.

Z těchto důvodů soustředím v další části článku pozornost na obecné zákony ozbrojeného zápasu.

Zákony ozbrojeného zápasu vyjadřují podstatné, nutné a relativně stálé vztahy mezi faktory, které bezprostředně působí (zbraně a vojenská technika, připravenost lidí a jejich morální síla, umění velitel-

ských kádrů, bojová síla vojsk atp.), které bezprostředně působí v ozbrojených silách a v bojových činnostech. Determinují rozmach, charakter, formy a metody vedení ozbrojeného zápasu a jeho výsledky. Na existenci těchto zákonů upozornil B. Engels, když napsal, že „jakmile byl vydán rozkaz k vojenským akcím na vodě i na souši, neřídí se tyto akce přáními a plány diplomatů, nýbrž mají své vlastní zákony, které nelze porušovat, nemá-li být ohrožena celá výprava.“ (Marx, K.: — Engels, B.: Spisy, sv. 10, Praha, SNPL 1961, s. 27.)

Počet zákonů ozbrojeného zápasu určují různí autoři různě. Všechny existující klasifikace se však shodují v tom, že odrážejí jedny a tytéž podstatné souvislosti a vztahy, které charakterizují různé stránky ozbrojeného zápasu. Rozdíl pak převážně spočívá v odlišných formulacích, ve stupni obecnosti a úplnosti odrazu objektivní skutečnosti v nich.

Mezi nejvýznamnější vztahy této skupiny podle V. I. Morozova, S. A. Tuškeviče, V. F. Zamorského aj. patří **zákon závislosti ozbrojeného zápasu na vojenských cílech**. Je to dáno tím, že vojenské cíle (při své relativní samostatnosti) jsou konečnými určovanými cíli politickými, ježímž pokračováním je určitá válka. Politika tříd a států (koalic) se realizuje a konkretizuje ve vojenských (strategických, operačních, taktických) cílech, které jsou kladeny (vytyčovány) před jejich ozbrojené síly. Vojenské cíle determinují všechny stránky činnosti válečných armád, tj. jejich operační a bojovou sestavu, směr a postupnost úderů na protivníka, součinnost mezi druhy ozbrojených sil a druhy vojsk, charakter jejich zabezpečení atd. Na vojenských cílech rovněž závisí i výsledky ozbrojeného zápasu na všech stupních (úrovních). Z tohoto důvodu můžeme říci, že tento zákon se stává specifickým projevem, konkretizací obecného zákona závislosti války na politice.

Celá řada autorů, mezi něž patří S. N. Kozlov, M. V. Smirnov, I. S. Baž, P. A. Sidorov, V. I. Morozov, V. J. Savkin aj., zařazuje do této skupiny zákonitých vztahů — **zákon závislosti způsobů a forem vedení ozbrojeného zápasu na kvantitě a kvalitě zbraní a lidí**. Jde o jeden z nejvýznamnějších zákonů této skupiny, který již analyzoval B. Engels v práci „Anti-Dühring“. V této souvislosti napsal, že „... celá organizace armád a jejich způsob vedení boje a tedy i vítězství a porážka, jsou závislé na materiálních, to jest ekonomických podmínkách: na lidech a na zbraních, tedy na kvantitě a kvalitě obyvatelstva a na technice.“ (Marx, K. —

Engels, B.: Spisy, sv. 20, Praha, Svoboda 1968, s. 177.). Tento zákon vysvětlují (formulují) různí autoři různě, třebaže všichni mají na mysli jedny a tytéž vztahy.

Zákon závislosti způsobů a forem vedení ozbrojeného zápasu na kvantitě a kvalitě bojové techniky a lidí, se „rozpadá“ do dvou relativně samostatných vztahů, nižšího stupně obecnosti, které působí v dialektické jednotě. Jsou to:

— zákon závislosti způsobů a forem vedení ozbrojeného zápasu na kvantitě a kvalitě bojové techniky,

— zákon závislosti způsobů a forem vedení ozbrojeného zápasu na kvantitě a kvalitě lidí.

Tyto zákonitě vztahy určují nejen rozvoj vojenského umění, ale i vojenství v celku. Nepůsobí proto pouze v době války, ale i v mírovém období.

Třetí významný zákonitý vztah, resp. skupina zákonitých vztahů působí podle autorů M. V. Popova, V. F. Zamorského aj., **ve vlastním ozbrojeném zápase jako jednotném dvoustranném procesu bojových činností vojsk**. Tyto zákony se projevují přímo v ozbrojeném zápase libovolného měřítka a formy, na souši, na moři a ve vzduchu.

Obsah této skupiny obecných zákonů ozbrojeného zápasu není chápán jednotně. Namnoze jsou do ní začleňovány základní vztahy:

— zákon závislosti průběhu a výsledku ozbrojeného zápasu na poměru bojové síly proti sobě stojících vojsk;

— zákon závislosti průběhu a výsledku ozbrojeného zápasu na soustředění úsilí vojsk na rozhodujícím směru a v rozhodující době;

— zákon závislosti průběhu a výsledku ozbrojeného zápasu na poměru sil, prostředků a způsobů jejich použití vzhledem k vytyčeným cílům (úkolům) a vzniklé situaci;

— zákon závislosti průběhu a výsledku ozbrojeného zápasu na jeho souladu z hlediska úrovně (taktická — operační; operační — strategická; strategická — celkový průběh války);

— zákon závislosti průběhu a výsledku ozbrojeného zápasu na vzájemném působení druhů ozbrojených sil a druhů vojsk; a ještě některé další.

Třetí skupina zákonů války obsahuje **dílčí aspekty ozbrojeného zápasu a neozbrojených forem násilí**. Tvoří ji dva subsystémy zákonitých vztahů:

— **zákony zahrnující dílčí stránky ozbrojeného zápasu,**

— **zákony zahrnující dílčí stránky neozbrojených forem boje.**

Tyto zákony mají nejníže stupeň obecnosti (v systému zákonů války) a jak poznamenává V. F. Zamorskij, jsou nejsložitější a do současnosti nejméně zkoumané.

V článku se pozastavím pouze u prvního jmenovaného podsystemu zákonitých vztahů, tj. zákonů zahrnujících dílčí stránky ozbrojeného zápasu. Pro jeho stručnou analýzu a klasifikaci nám poslouží metodologický přístup, který uplatňuje při zkoumání této úrovně zákonů války V. F. Zamorskij. (Vojennaja mysl, 1976, No 9, s. 30–34.)

První přístup je spojen s klasifikací zákonů ozbrojeného zápasu z **hlediska různých měřítek**. Na jeho základě můžeme vyčlenit zákony strategického, operačního a taktického rozsahu bojových činností.

Druhý přístup k systému zákonů ozbrojeného zápasu této úrovně je determinován skutečností, že bojová činnost se objektivně člení z **hlediska své formy**. Toto kritérium nám umožňuje vyčlenit zákony útoku a obrany. Vzhledem k vzájemné podmíněnosti těchto dvou forem bojové činnosti a hlavně pak v souvislosti s praktickou potřebou přípravy velitelů, kteří řídí na určité úrovni některou z těchto forem bojové činnosti, je nezbytné zkoumat obranu a útok v jednotě a v souvislosti s určitým měřítkem ozbrojeného zápasu.

Třetí přístup ke zkoumání úrovně systému zákonů války je spjat s vyčleněním zákonů ozbrojeného zápasu z **hlediska jeho charakteru**, který realizují v bojových činnostech různé síly. Tento přístup nám umožňuje vyčlenit zákony bojových činností ozbrojených sil, partyzánských formací, civilní obrany a sil odporu (ozbrojené povstání v týlu nepřítele). Metodologickým základem, resp. východiskem pro vyčlenění zákonů bojových činností z tohoto hlediska, se stal pro nás výrok V. I. Lenina o tom, že „ozbrojené povstání je zvláštní formou politického boje, podléhající zvláštním zákonům...“ (Lenin, V. I.: Spisy, sv. 26, Praha SNPL 1956, s. 170.)

Čtvrtý přístup spočívá ve vyčlenění zákonů ozbrojeného zápasu, který probíhá v **různých geografických podmínkách** (sférách). Na základě tohoto přístupu můžeme hovořit o zákonech pozemních bojových činností, zákonech ozbrojeného zápasu probíhajícího na moři a zákonech ozbrojeného zápasu, který se realizuje ve vzduchu.

Každý z těchto přístupů ke zkoumání této úrovně subsystému zákonitých vztahů je rovněž spojen s vyčleněním dvou stupňů obecnosti, tj. **obecných a specifických** zákonů. Klasifikace zákonů na obecné a specifické v každém z uvedených hledisek zkoumání je podmíněna přítomností obecných a zvláštních rysů, které jsou vlastní objektům, ve kterých tyto zákony působí.

Dosud jsme prozkoumali tři základní skupiny systému zákonů války, které mají různý stupeň obecnosti. Každá jmenovaná skupina zákonů války obsahuje (jak jsme viděli) různé podskupiny nižšího stupně obecnosti.

Základní skupiny systému zákonů války jsou mezi sebou vzájemně propojeny a ovlivňují se. Ve vertikální rovině vznikají mezi zákony války **subordinace**, které jsou podmíněny dialektikou obecného, zvláštního a jedinečného. Zákony nižšího stupně obecnosti se podřizují příslušným (odpovídajícím) zákonům vyššího stupně obecnosti a vystupují jako jejich konkretizace, specifický projev. Totéž platí o zákonech jedné a téže úrovně (např. o obecných zákonech války), kde jsou rovněž zákony různého stupně obecnosti.

Subordinační vztahy však nemůžeme absolutizovat. Zákony nižších stupňů obecnosti jsou relativně samostatné a automaticky nevyplývají z příslušných zákonů vyšších stupňů obecnosti. Mimo to vzájemně ovlivňování neprobíhá pouze „shora dolů“, ale také „zdola nahoru“. To znamená, že méně obecné zákony mají podobně obrácený vliv na zákony obecnější.

Mezi zákony války v horizontální rovině vznikají **koordinace**. Různé skupiny zákonů války určitého stupně obecnosti určují různé stránky války a vzájemně se ovlivňují, působí v organické jednotě. Současně zákony jedné skupiny určitého stupně obecnosti mohou zesilovat nebo zeslabovat působení jiných zákonů na tomto stupni. Obdobné vztahy probíhají i uvnitř každé skupiny zákonů války.

Zkoumání systému zákonů války dává možnost hlouběji poznat charakter a zvláštnosti války, správně formulovat systém principů vojenských činností a rozpracovat tak vědeckou teorii přípravy země (koalice) a armády k vítěznému vedení války s imperialistickým agresorem.